

Інформаційний звіт про Всеукраїнську Конференцію в Івано-Франківську.

МАТЕРІАЛИ
Ідеологічної Конференції
Товариства Української Студіючої Молоді
ім. Міхновського.

В. Маркусь.

ДО СУТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ІДЕІ.

Вступ.

Ідея української держави є чи не основним об'єктом нашої публіцистики. Однаке, майже скрізь переважає трактування цієї проблеми в політично-програмовому характері. В останньому часі ледве можна зустріти спорадичні статті, в яких цілий національно-державний комплекс знайшов би науково-ідеологічне з"ясування. Якоюсь більшою синтетичною публікацією з цієї проблематики не може похвалитись остання декада.

Тим не менш актуальну є потреба зглиблення цих питань. Для сучасного покоління програмова ідея української держави, як мети нашої визвольної боротьби, стала самозрозумілою. Сучасне молоде покоління, що формується в добі ідеологічних крутіжів, в добі перемог і поразок різних ідей і програм, знаходить вже на другому етапі національно-державного освідомлення. Маючи відповідь на питання, за що бореться українська нація, воно хоче мати і уати собі правильну відповідь, за яку 'українську державу ми боремось'.

Існе усвідомлення суті нашої національно-державної ідеї, правильне пізнання її властивостей в цілому та в окремих виявах, розуміння мети й спроектування правдивого образу української держави, становить ідеологічний бік нашої визвольної боротьби, нерозривно пов'язаний з фізичними змаганнями та узалежнюючий ці останні.

Він не менш важливий, як і збройна боротьба народу за його державу. Властиво, ідеологічна боротьба стимулює слові елементи та, вкінці, закріплює згуботок зброї. З тих причин, поняття української держави мусить бути для нас до кінця ясним, правильно зрозумілим і глибоко відчутим.

Кинути світло, вилонити окремі елементи, виповнити їх змістом, взагалі, зробити абстрактне поняття "українська держава" більш живим, зрозумілім і близьким, ставимо собі завданням у цих розважаннях. Наші думки не мають характеру вичерпної студії над цією глибокою й основною проблемою, тільки будуть частковою теоретичною спробою аналізи й синтезу деяких моментів української державної ідеї. Такий характер не має на оці жодної більшої мети, як те, щоб викликати серед української молоді й студентства стимул до вивчення й глибшого зображення проблеми української держави з становища соціальних наук та політики, як теорії й практики.

I.

ДЕРЛАВА, ІІ ПОНЯТЛ, ДЕРЛАВНА ІДЕОЛОГІЯ - СКЛАДОВА ПОНЯТЛЯ. ГЕНЕЗА І СЕНС ДЕРЛАВИ В СВІТЛІ ІНДИВІДУАЛІСТИЧНОЇ та УНІВЕРСАЛІСТИЧНОЇ ТЕОРІІ. МЕТА ДЕРЛАВИ SUB SPECIE AETERNITATIS НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЛАВНА ІДЕОЛОГІЯ. ІСТОРИЗМ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЛАВНОЇ ІДЕІ.

В уяві поневоленого народу, що в даному періоді не має власної держави, тільки провадить боротьбу за її з'обуття, поняття держави загально набрало характеру "абстрактності", для багатьох, ми б сказали, магічності. Такий вияв державної ідеї в світлогляді покоління, що не пережила її конкретних форм і живого змісту, виправданий і зрозумілий, якщо зглибити суть держави не в її формальних виявленнях, тільки в її ідеї, що стоїть понад певні періоди і певні державні форми.

Давати визначення держави, конфронтувати його з різними дефініціями й теоріями, аналізувати докладно її генезу, означало б поринути майже повністю в царину теорії держави, соціології та державного права. Ми застерігаємося від такої строгонауковості, а воліли б скорше розв'язати це питання у сфері політики, безумовно, не нехтуючи спорадичними екскурсами до згадуваних наук.

Наш безсмертний Шевченко, що йому завдачуємо класично неперевершенну поетичну дефініцію поняття нації, як безпереривного зв'язку поколінь, дав нам теж у поетичній формі повновартісне визначення поняття держави, точніше, української держави.

- В своїй хаті - своя правда,
І сила, і воля!..

Новіші біографи - шевченкознавці документально стверджують високу культуру і знання поета, зокрема з ділянок мистецтва і літератури. Хоч не устійнено, чи великий поет мав змогу грунтовніше ознайомитись з соціальними науками, передусім, з правом, проте, його поетичне визначення держави і під цим оглядом класичне та конкурює з такими ж у фаховій літературі. Ми склонні гадати, що тут скорше виявилась геніяльність автора, його здорована інтуїція, як якісь фахові знання.

"Quid est civitas, nisi iuris societas" - коротко визначив державу, як спільноту права, закону, перед двома тисячами років один із найбільших геніїв класичного Риму Цицерон. Шевченкова "правда" - це не звичайна *veritas*, але *iustitia* це "Руслан Продан" Ярослава Мудрого, що відповідає сьогоднішнім фаховим визначенням правопорядку, законності. Ідею правовости в ширшому розумінні цілком правильно вкладає Шевченко в поняття "своєї хати", бо вона, крім її універсального значення, в українському народі і його історії відіграє основну етичну й політичну роль.

Момент сили (може, краще відповідає цьому староукраїнське слово "власть"), отже, момент "власти" держави є теж основним і знаходить своє підкреслення майже в усіх теоретиків держави. З багатьох можливих дефініцій наведемо найхарактернішу. Лавлозен у своїй "System der Ethik", II.S. 554, називає державу

"організацію одного народу для суверенної єдності волі, власності і права" (тут воля в розумінні "voluntas", Wille), або одностороння дефініція Трайче, який моментові сили надає основного й виключного значення: "Der Staat ist Macht".

Третій момент у визначенні поняття української держави, момент волі, через пасливий збіг двох понять в единому слові української мови (*voluntas i libertas*), може бути інтерпретований двояко. Уоч нам тяжко відгадувати інтенції поета, все ж ми скильні інтерпретувати це поняття волі подвійно. Беззастережно, що вияв сувереної волі державного народу спроти інших мав на думці Шевченка. Це, навіть, входить до певної наукового окреслення поняття "держави". Але проситься до підкреслення ще й друге розуміння української волі - "la liberté", "Freiheit" або нашим козацьким словом "в'язльність". До припущення такого твердження стимулює нас факт підневільного стану нації і поета, для якого воля народу і його окремих одиниць становила і становить одну з найвищих моральних і соціальних ідей. Ідея свободи - це поруч ідеї права, справедливости основний рушій нашої історії, і тому цілком справедливо в понятті держави відведено їй Шевченком гідне місце. "Гін до волі визначає історію багатьох народів" (Макс Губер, *Die Freiheit, Demokratie und Neutralität, Heimat u. Tradition*, 87). Зокрема зміст української історії - це безпереривна боротьба за в'язлью проти чужого поневолення (Вольтер: "Україна завжди змагала до волі") і тому цілком слушно в понятті української державної ідеї воля, щебто свобода, становить основний складовий її компонент. Тут "воля" має свій вияв більше назовні супроти інших державних одиниць, як усередині власного організму, про що буде мова окремо.

Теоретики держави до її суті забирають різно становище. В науці існує кілька шкіл, між якими найважливіші: натуралистична (держава, як організм), критично-ідеалістична (держава, як чиста ідеологія), соціологічна (держава - це людська спільнота, при чому людина - "соціальна істота").

В дусі останньої школи держава має подвійну натуру. "Держава - це велетенський твір з природи і духа" (Litt.). І справді, поза її формою, структурою, народом, територією, органами влади, поза ними і над ними, існує ще держава на ідеях, існують ідеологічні первні, які проникають її буття, є незмінними і примарними для кожного державного твору. Оця друга сторона держави і є тим, що ми називаємо суттю держави, її ідеєю, або, як часто можемо почути зокрема в нашій публіцистиці, державною концепцією. Розглянути українську державну концепцію, отої комплекс внутрішніх елементів, що існував в історичній українській державі хоч понад певним ладом, правним і соціальним станом, хоч понад окремими політичними ситуаціями України як держави, але в органічному зв'язку з конкретною державою, злагнути, що сьогодні творить для нас державу в потенції, а невдовзі знов має втілитись у відповідну форму, і є для нас завданням. Та ще перед тим декілька допоміжних загальних стверджень.

Приймаючи Аристотелеву тезу, що людина своєю суттю і призначенням є *зубою політикою*, щебто суспільна істота, наука погоджується в усіх своїх напрямках, за винятком марксизму, який приписує державі тільки тимчасове значення, що держава є найвищою органічною формою організації спільнот, про-

тотипом якої до часу оформлення сучасної структури й форми держави були інші соціальні утвори, родові і племінні. Держава, теж, є соціальною хиттєвою конечністю.

Замість огляду процесів постання держави, що входить виключно в рамці соціології, в зв'язку з ії генезою ми воліємо зупинитись над метою держави та ії сенсом. Мета спрямована супроти суб'єктів держави, а такими є: "Я" (з малої і великої букви), тобто окрема людина - одиниця - особа, та нація, або державний народ. Ці два соціальні суб'єкти і є творцями, носіями соціального твору, називаного державою, кожний із них у власному та обопільному інтересі.

Саме в цьому аспекті, вже від самого початку теоретичної праці над істотою держави, існує два діаметрально-протилежні погляди: індивідуалістична та універсалістична теорії. Класична доба й середньовіччя дали перевагу останній, при чому, державу піднесено на можливо найвищий п'єдестал. "*Salus rei publicae suprema lex esto*" було апогеєм розвою держави і соціальних стосунків, яке, зрештою, до сьогодні на ділі в соціально-політичному житті є дійсним. Примат держави над індивідом був чимось самозрозумілим, тим більше, що він стосувався лише окремих небагатьох секторів публічного життя, залишаючи значний сектор окремим громадянам для індивідуального вияву поза її цілковитим або лише з мінімальним впливом. І наслідок посилення авторитету і сили держави, зокрема, коли в добу абсолютизму держава стала самоцілью, під впливом раціоналістичної національної школи права у ХІІІ ст. виникла реакція, що ставила одиницю в центр уваги соціального життя, а в минулому столітті виникла у сильних лібералістичних тенденціях, доходячи в теорії до скрайностей: анархізму. Поруч із зростанням

індивідуалістичної думки, яка в делких соціально-господарських системах сильно завела, з того ж самого джерела національної школи Руссо дійшов від ствердження індивідуальної волі до *volunté générale*, яка знайшла грунтовне розроблення в німецькій ідеалістичній філософії та здійснована, насамперед, на німецькому прикладі ^{Як} тех здебільшого на континенті. Тут державу піднесено до абсолютної етичної вартості, якій служать окремі громадяни. На Британських островах, зокрема ж у Новому світі (північна частина), знайшла застосування англо-саксонська концепція держави у формі лібералізму, де є чинною засада: держава для громадянина, на сторожі його абсолютної волі. Обидві концепції, що визначають по-різному мету держави, знайшли завершення в екстремних виявах т. о. талізму, абсолютноого або демократичного, які в сьогодні виставлені на випробування в державному й універсальному масштабі в боротьбі між собою та з різними ревізіоністичними концепціями.

Проблема взаємин держави з її суб'єктами (одиницями), розмежування компетенції, взаємних прав і претензій та обов'язків становить найпекучіше питання нашої доби в цілому, а можливо, і основний стрижень людської історії взагалі. Причиною екстремних і при тому, як показує історія, однобічних і несправедливих (оскільки вони викликають наглу і протилежну реакцію) концепцій є помилковий погляд про абсолютну вартість того або іншого суб'єкта.

Правда не є навіть посередині у якомусь доктриною витвореному компромісі. Про хиткість цих "компромісів" свідчать нестабільність і постійна зміна реформістичних або ревізійних постулатів. Брак перспективи абсолютних принципів, неспівмірних із трактованнями проблемами, але такими, що існують поза ними і є причиною цієї непевності та невизначеності. Проблема суб'єктів держави: одиниці й народу, та її самої може бути правильно спреконцептувана з справедливим визначенням їх місця тільки в аспекті вічного, непроминального і постійного. У світі, де ті, що вирішують, та ті, що про них мова, не стоять твердо на етичній базі, не діють у дусі релігії, коротко, де все це відбувається без Бога, не може бути й не буде ніколи гармонійного погодження між цими величинами, бо в цьому світі всі вартості є релятивної ціні і не мають свого твердого і постійного місця в цілісній системі вартостей. В цьому пункті сходяться трактування мети і сенсу держави. Коли говоримо про сенс або рацію її існування, не думаемо лише про її взаємини з іншими подібними утворами - державами, але, передусім, сенс держави розкривається у світлі Вишого, Вічного, або абсолютного.

Тільки з цієї перспективи державна рація наповнюється властивим змістом, а суть держави знаходить свою належну оцінку. Держава - це не довільне об'єднання людей, механічна спільнота без усіх духових первин, але сама в собі "дійсність етичних ідей, для якої народи в своїй індивідуальності є знаряддям і виконавцем світового духу" (Гегель), ані не абсолютний "пан життя і смерти" своїх підданих, як це є в тотальній державі. Концепція тотальної держави логічно доходить до обоження держави, яка виявляє свою необмежену волю в двох напрямках: супроти власних громадян та супроти інших держав, з метою обмеження або й цілковитого приборкання їхньої волі. Критерій моральності не існує в такій державі поза нею самою. Ним стає держава (під державою тут розуміємо носія її суверенної влади: диктатор, кляса, партія). "Чим більше держава і нація намагається стати самі етичним мірилом, тим більше загрожує небезпека втрати мірила християнської відповідальності" (Schindler: Stellung des Christen zum Staat, 203). Шоб показати на прикладі, як далеко може зайти таке засліплене обоження держави і власної раси, не від речі буде звернутись до недавнього минулого, третього Райху.

"Ми є німці, і, незалежно від того, в меншості чи в більшості, як німці, ми скрізь є першими. Якщо б у цілій Польщі жили тільки два німці, і тоді вони мають більшу ціну, як мільйон поляків, тому ж бо вони і є німці!" (Wilhelm Stapel: Der christliche Staatsmann, 2, Aufl. 1932). Може найбільшою іронією долі в цих словах є те, що їх автором був євангелицький священик який у такий спосіб намагався погодити християнські засади з націонал-соціалізмом. Вийшов же з того неопоганізм.

Українська національно-державна ідея виходить із цілковито інших позицій. Вона глибоко корениться в християнському світогляді нашої нації. Проектю державної ідеї виводимо з минулого, зокрема, в народу, що на даному етапі його державна ідея не є оформлена в соціально-політичному утворі - державі. (Про історизм

української державної думки буде в нас мова окремо при розгляді традиції.)

Державне минуле України (четири століття книжої і два гетьманської доби) його духовий доробок, дух соціальніх стосунків, боротьба в ім'я великих етичних ідеалів ("братів визволяти", за "землю руську"; за "віру православну"), все це доводить голосною мовою історичних фактів, що українські державні покоління не інакше розуміли державну ідею, як саме в єпархії вічних вартостей, в дусі Христової віри. Символічна постать Святого Апостола Андрія на Київських Горах на світанку нашої історії та Покров Богоматері, Покровительки Козацького Війська, не сміють лишитись тільки декорацією і легендарною поезією для конкретизування державної ідеї сьогодні, але дух предків, дух віри Володимира, Могили і Андрія "Второзванного" з Львівської Гірки мусить присвічувати нам і сьогодні, і завтра, як він променював учора нашу державну ідеологію. Тільки так українська державна ідея буде для нас тим, чим повинна бути, і не стане порожньою формою без душі або неопоганським фетишем короткого блиску.

Правдива державна ідея знаходить своє віправдання й узмістовлення не від себе, тільки *sub specie aetatis*.

В такому освітленні держава являє собою не тільки фізичну, але й моральну силу. Все ж, про це пам'ятаемо, що тільки в площині часовості, як твір історичний, а не в абсолютній площині.

Після з"ясування в загальному суті держави, вказання на її різне розуміння та після співставлення її з величинами по-надчасового масштабу залишається в цьому плані до розглянення питання генези й тривання державної ідеї поза та в самому творі держави. Це питання слід уважати за важливе, зокрема, в пристосуванні до української державної ідеології, яка не має безпосереднього об'єкту наявного існування, а тільки формує духовий образ держави з інших джерел, що на них побудована сучасна політична організація на нашій батьківщині.

Поневолений народ не має чого шукати елементів для своєї державної ідеї в наявному політично-соціальному стані, бо він звичайно є діаметрально-протилежний до притаманних народові власних первів. Так само невластивим було б формування власної державної думки з абстрактних принципів та з відірваних ідеологічних або політичних заложень. Таке намагання не привело б до баханого висліду, а дало б фальшивий, викривлений образ того, що називається національно-державною ідеєю.

Джерелом національно-державної ідеології повинен бути сам народ, його духовість, історична і правова свідомість, а, насамперед, конкретний історичний досвід. Це надзвичайно добре розуміють також державні народи, які в часи державної ідейної скруті шукають засобів і шляхів скріплення

своєї державної ідеології в досвіді й ідеях минулого, а не в абстрактних концепціях, гідних тільки експерименту, в чомусь пережитому й історично віправданому. Вивчення історії, зглиб-

леній минулого в його живому співставленні з сьогоднішнім повинні становити патріотичну й політичну пропедевтику для нашого покоління.

З української історії, зі скоплесних у ній генеральних ліній розвитку нашої спільноти, з глибокого вивчення національних інституцій, елементів української духовості зростає перед нами те, що називаємо державницькою свідомістю й ідеологією. Правно-політичного образу майбутньої української держави ми не зуміємо собі витворити штучно, бо він був би нам чужий і фальшивий. Ми мусимо його відтворити з історичного правопорядку, форми і змісту правових інститутів різних діб нашої державності, з елементів правосвідомості народу, і то не тільки з періодів нашого державного існування, але також ми повинні вивчати і зробити відповідні висновки для узмістовлення сучасної державної думки державного культури, які, наперекір чужому пануванню, розвивалися поза впливом чужого режиму й до сьогодні залишились непорушними в цілому або в своїх основних елементах. з боку чужого, нанесеного, як ото: родина, громада, правно-етичні принципи, звичаї й обичаї, духовий і господарський стиль життя.

Ці засади, віками освячені норми, народні правила дещо важливіші за різні теоретичні надбання, кодекси позитивного права, штучні юридично-організаційні заходи, позичені в чужих, бо цим останнім бракують підложка й органічності. Якщо державна ідея втілюється в конкретному творі без тих складників, вона носить у собі зародок недуги і їй не можна віщувати довгого віку.

Одяй комплекс ідейних заложень настільки важливий у політично-соціальному аспекті, що ми його вважаємо зумовленням держави, її пресумпцією. Держава та її зумовлюючий ідейний комплекс корелятивно пов'язані і невіддільні. Без нього не може постати здоровий державний організм із ознаками тривалого існування і розвитку, а хиба якийсь штучнотвір. Schindler (Staat und Politik, 178) порівнює державу і її пресумпцію (народне усвідомлення державної ідеї в історичному плині) до свідомого і підсвідомого в психічному житті. "Як важливий у психіці є не тільки шар свідомого, але теж і підсвідомого, так теж у соціально-політичному житті має значення не тільки юридично-організаційна побудова, але теж те, що її зумовило: звичаєві норми й обичаї, погляди і переконання, традиції, соціальні інституції, духове й економічне життя".

Коли ще до цього додати проекцію всіх цих компонентів не тільки в сучасному, але, передусім, в минулому і в їх взаємному просяканні в часі й просторі, якщо, отже, відтворимо істоту історичної держави, про що вище була мова, "ми мусимо сказати - історичної держави,- бо не лише з самої сучасності пізнаємо суть речей. Тільки триває, те, що витримує перед руйніючими й перетворючими силами часу, заслуговує, як істотне, щоб його суттю вважати" (M. Губер: Vom Wesen des Schweizerischen Staates), якщо, отже, дамо належне місце історичній димензії як багатостолітньому досвідові поколінь нації, то мусимо прийняти й чергову глибоку думку цитованого автора: "Державна ідея - це життя: вона не може бу-

ти відкрита, тільки пережита" (M. Huber: Der Schweizerische Staatsgedanke, 24).

Якщо можна робити з сказаного хоч загальні висновки у царині державного будівництва, то доводиться ствердити, що конкретизація української державної ідеї не може обійтись без урахування і збереження, щобільше, використання здорових спільнот-побутових елементів для вищих державних побудов без скріплення державної будівлі на тому, що виросло і сформувалось протягом історії, освятилось традицією й перейшло у світогляд і правосвідомість народу, просліло його думання, почування й вольові настанови.

Тому й априорне перерішення про державну форму, структуру й державний лад, яке, здебільшого, виникає з абстрактних спекуляцій, а не узмістовлення істоти психіки, духової, правої і господарської культури нації, противне духові державної ідеї. Це визнає навіть головний представник формалістичної школи права неокантіанець Кельзен, який стверджує, що державна форма народу залежна від його загальної життєвої концепції. Ця теорія намагається устійнити зв'язок між світоглядом і державною формою (H. Kelsen: Staatsform und Weltanschauung, 1933).

На питання, яке повинно бути оформлення української державної ідеї, ідеї народу з християнсько-ідеалістичним світоглядом, кинемо частково світло в дальших розділах. Закінчуєчи цей жмут розважань, висуваємо думку, що Україна, як держава, тільки тоді на даному геополітичному просторі матиме відповідання для свого державного існування і розвитку, коли в своїй структурі, формі, а, передусім, державній ідеології втілить щось властиве, своєрідно-персональне і неповторне.

Джерела цього глибокі і невичерпні.

П.

ДЕРЖАВА В ІІ СКЛАДОВИХ ЕЛЕМЕНТАХ: ЗЕМЛЯ, НАЦІЯ і ВЛАДА. НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВА - ЗНАК ЧАСУ. САМОСТІЙНІСТЬ І СОБОРНІСТЬ. УКРАЇНСЬКА ЛЮДИНА: ПЕРСОНАЛЬНА СВОБОДА і СУСПІЛЬНИЙ ОБОВ'ЯЗОК. ОДИНИЦЯ і СПІЛЬНОТА В СВІТЛІ ПРИРОДНОГО ПРАВА, БАЗОВАНОГО НА МЕТАФІЗИЧНИХ ВАРТОСТЯХ.

Теорія держави як наука користується загально прийнятою формулою розчленування поняття держави на основні елементи:

а/ територія, б/ населення, в/ влада.

Саме в пляні нашого трактування державної ідеї як життєвого змісту держави нам здається таке вирізнення складових елементів держави механічним. Навіть, якщо компонент влади надає першим двом елементам функційності, якщо навіть влада знаменує собою вже організацію території і населення в ній, то для повноцінності державного організму, здається нам, бракує одного дуже важливого моменту - і це її держави або того, що називають ще рацією держави або й навіть спільнотою.

ною волею. Два останніх терміни (рація і воля) віддають ще данину однобічним культурно-філософічним течіям (раціоналізму або волюнтаризму). Тому правильнішим буде ширше окреслення, що скоплює всі складові душі, які, безумовно, входять у зміст держави: державна ідея, або концепція, як суцільність розумового усвідомлення, емоціонального пережиття та вольових настанов, незалежно від того, чи вони проявляються над поверхнею свідомості, чи ще бурлять під нею, як спільно тні гони.

Тому, отже, at last but not at least вносимо елемент державної ідеї до її складників. Його розглянемо в пов"язанні з рештою елементів держави, як їх проникання та одухотворення, але також і як окремий її компонент понад ними і поза ними.

З чергі розглянемо перший елемент держави, української держави, - територію, або землю. Територія, не скажемо, є найважливіший елемент, без якого не може існувати держава, бо й решта елементів є конечні для того, щоби держава постала й існувала. Проте, може навіть через образову аналогію, хотілось би підкреслити вагу території як бази, насамперед, матеріальної, на якій нарід через організацію і владу конкретизує державну ідею.

Неповторна індивідуальність і своєрідна особовість держави визначається саме через територію. Водночас територія є найтривалишим фактором державної політики. Та в державній ідеології державна територія не є лише натуральною категорією: вона одухотворена і виступає в свідомості носіїв державної ідеї не тільки як простір поселення (Lebensraum), , не лише як джерело й база матеріальних ресурсів та господарчих дібр, але, і то в аспекті державної ідеї, передусім, як почаття ірраціональної величини: рідний край і батьківщина. Без наявності цих понять не може існувати держава. Тільки колонії, а не держави існують для носіїв державної влади на певній території без цих понять.

Рідний край - це генетично примарне поняття та для батьківщини, як ширшого і надрядного поняття, є факультативним. Просторово рідний край пов"язаний із невеликою територією, частиною державної території, географічно або етнографічно одноманітною і відрізною від інших, з специфічним і власним минулім, а змістом своїм це своєрідний побут рідних сіл і міст, своєрідні звичаї, говорка, психічна настанова населення, місцева народня культура. Це генетично пов"язано з рідною оселею, ще ближче - з рідним домом. Тому й термін у багатьох мовах вивідний: the home, die Heimat, domov, domovina.

Цікаво, що і в окремих говорках нашої мови збереглось вивідне слово (дім) - "домівство" в понятті: рідні села, околиця. Українська земля, що становить собою різноманітну багатогранність території, краєвидів, людності і її багатою народною культурою, знає багато відмін рідного краю або, як їх популярно називають "вужчої батьківщини" (Чорноморський Край, Полтавщина, Полісся, Гуцульля, Лемківщина, Закарпаття), що виникли з географічних, етнографічних, історичних та психічних відмінностей.

Понад рідним краєм і в органічному вирошенні з його первінів постає поняття батьківщини, яка є ширшим, загальнообіймаючим різниці однієї держави або межі однієї нації, що змагає до держави. Батьківщина є поняттям політичним, цілісним і відрібним від інших тієї категорії. Шось самостійне, ціле і завершене, щось, що живе не лише в культурі, але й у політичній свідомості народу, об'єкт державного тривання або ставання, щось, що стверджується в бурливому потоці історії народів. Термінологічно це поняття пов"язане з історією, зв"язком попередніх поколінь, предків, батьків (цикаве ще українське визначення: "Свідок слави "дідівщини"), в той час, коли рідний край, зв"язаний з місцем народження, рідним домом.

Мало в якого іншого народу так сильно розвинуті, насамперед, завдяки емоціональній домінанті нашої психіки ці дві вартості, як у нас. В українській державницькій ідеології вони надають території, щобо українській землі, виняткового значення. Земля не лише як власна посілість (утилітарний момент), але і як ірраціональний фактор світогляду і соціального буття (Мати - Земля), українська земля знаходить свій слідний виник, що далеко науково не просліджений, в народній творчості, світогляді й літературі. Українська держава, навіть беручи абстрактно, немислима поза цією землею, що її від тисячі літ посідає українець (аналогічно): в Північній Америці не постала друга англійська держава!. Навіть термінологічно територія сильно проявила у державно-політичному формуванні (Земля Руська, поляни ~~і болгари~~, Україна <край>). Немає сумніву, що таке спеціальне прив"язання до української землі є причиною не лише нашої збройної готовості до її оборони на протязі століть і тепер, але воно теж стало причиною браку всяких імперіалістичних та колонізаційних аспірацій і спрямувань українського народу на чужі землі. До речі, майже всі колонізаційні струми українців були викликані зовнішньою агресією.

Отож, земля в українській державній концепції з її високо позитивним узмістовленням у рідному краєві і Батьківщині є теж у великій мірі тим рушієм для народних мас, що їм безпосередньо розкриє державну ідею, зокрема для мас, яким ворожий режим намагається притупити гін до самобутності, хоче їх згляйшальтувати, для тих, отже, буде українська земля, якої не замінить ніяка аморфна "шірака страна малая родная", рушиєм і творчим поштовхом до боротьби за власну державу.

Другим основним елементом держави є населення або, висловлюючи терміном експериментальних наук, людський матеріал. Не лише поверховій людині в справах суспільних стосунків, але навіть і багатьом ученим ця проблема здається цілком простою, до решти і без перешкод висненою матеріал стичною школою достовірно в тому ж дусі, що згадано вище: населення - "людський матеріал" для державної будівлі. За індивідуалістичною теорією, держава - це певна форма організації суми живучих одиниць. Про глибше пов"язання ідейними й органічними моментами, про пов"язання їх у часі й просторі це вчення не говорить, бо буде свої теорії механічними, а не соціологічно-органічними критеріями. Навіть Кант по-трактував державу під кутом її носіїв, щебо населення, незадовільно: "Держава - це об'єднання групи людей під одним правним порядком".

Лише на початку минулого століття відкрила наука властиву суть населення держави, і то в тому напрямку, що це не "eine Summe" або die Menge v. Меншнштільки, що джерелом і підложкам кожного повноцінного і здорового твору є нарід, нація. Ця засада, зокрема в новітній добі, набирає загальної сили, і ми в свідками того, як історично виниклі держави з різних національно-етнографічних елементів перейшли або переходятуть процес перетворення свого різношерстого населення на єдину націю, (ЗДА, Швайцарія) або як штучні державні твори намагаються насильством створити державну націю з різних національних компонентів, загнаних до даної держави (Чехо-Словаччина, Югославія, "советський народ"). Різні моменти відограють в успішному процесі формування національної спільноти в перших державах та в безуспішності експериментів других країн: тут немає якоїс механічної законності й послідовності.

Тенденцією соціального розвитку нашої доби є вияв націй у власних державах, іншими словами, щоб зблизити твердження до нашої теми: населення держави становить собою нарід-націю, а національні держави є знаком часу.

Національний принцип є сьогодні основною ідеєю, що рухає людською історією.

Нація живе внутрі і виявляється назовні у формі держави. Тому наявність власної суверенної держави або боротьба за здобуття характеризують спільноту, названу нацією. Отже, фактична державність і державність у потенції з одного боку та бездержавність і брак державницької концепції та її реалізації - з другого, творять межу між націями та іншими проміжними спільнотами: нарід, плем'я, етнографічна група.

Нація постає з народу тоді, "коли він усвідомлює себе в своїй особовості, спаяності та у відрубності назовні... коли вперше народжується свідомість бути членами вищої і більшої суцільної особовости (чебто держави - ВМ), тоді лише нація стає "мужем"... (Kjellén: Der Staat als Lebensform).

Через державу нація не лише політично-правно стає вищою спільнотою в колі подібних державних націй, але й у своєму внутрі виповнюється духовим змістом, якого їй до того часу бракувало.

Ані нація, ані також держава не є сумою живучих одиниць, тільки спільнотою носіїв державної ідеї. А державна ідея знає три демензії часу: вона зародилася, зросла, розвивається і несе в собі живчики дального росту. Нація ж, її носій, - це, за Адамом Мюллером, "спільнота довгого ряду колишніх, сьогодні живих і майбутніх поколінь, які всі пов'язані між собою на життя і смерть у великій і тісній єдності" (яка аналогія до поетичної дефініції нації Шевченком!).

Український нарід, що в його світогляді і настанові дула так глибоко відчувається оцей кревний і духовий зв'язок поміж лінією, на єї візитівці перед іншими народами найвищою цінною, бо кров'ю в боротьбі за державу, виписує собі ймення: нація. Ми

не нація - неофіт, цебто не в добу національного відродження (ХУІІ-ХІІІ ст.) дійшли національної самосвідомості з етнографічної маси і щойно в новітній період дійшли державної свідомості! Державна традиція княжої Руси та Гетьманської України - це великий скарб для нашого духовного й політичного озброєння, передусім, для виповнення нашої державницької ідеології вартісним змістом здобутків і досвіду попередників. Одинокий, порівняльно короткий період нашої тисячолітньої історії позначився занепадом національно-державної ідеї. Це саме було в добу "весни народів" в європейському масштабі, в ХІІІ ст., коли чужі імперіалістичні та модні космополітичні ідеї приспали в провідній верстві народу заповідну ідею століть - "державну ідею". Може, для символу історії в цій мовчазній і сонній добі виступає з волі Провидіння найвиразніша постать державника-пророка нації, якого могутнє слово прозвучало і звучатиме у віках.

"Державна надія" - таке наше ім"я! Як така, вона є основним алемантом української держави. Це означає, що не маса людей, сума без внутрішнього спління, число одиниць можуть стати носієм держави або її складником, тільки органічна спільнота з її властивим духовим світом, національною свідомістю та державною ідеологією. Не має якось спільнота цих вартостей, так не має або, краще, не буде держави! "Смерть запосілась у серці цієї держави, де вже занепало національне почуття!" - сказав цитований уже швед Kjellén.

Живий складник української держави - це український народ на всій суцільній українській території. Звідсіль постулюєт нашої державницької концепції: соборність. Не випадково, тільки через властивості господаря цієї землі, поза озними винятками та чужинним просяканням до міст у наслідок колонізаційної політики одного чи другого окупанта українська держава - це національна держава (так, наперекір тому, що тепер нараховується 30 відсотків неукраїнців у нашій Батьківщині!), а не багатонаціональностева держава. Згубою для України на її тому, а не іншому геополітичному просторі були б меншостеві проблеми, національні автономії, так як згубою вони були для багатьох інших. Така постановка далеко не значить духової ліквідації тієї невеликої частини неукраїнців, що протягом довгих десятиріч не як засіб окупантської політики, тільки з соціальних спонук знайшла в Україні свою нову Батьківщину, зберігаючи давній побут, культуру, мову. Але таких в Україні немає більше, як 10 відсотків, і ім, безумовно, не лише опираючись на засади: "do, ut des" супроти сусідів і з українською людністю в діяспорі (Польща, Донеччина, Румунія, Росія), але в дусі етичних зasad справедливості повинні бути забезпеченні рівні права громадян української держави та права на розвиток своєї культури. Проте, українська держава мусить дбати про свое покраєнне населення, яке, за сьогодні всіма українськими політичними чинниками освяченим етнографічним принципом, повинно знайтись у межах власної держави. Етнографічний принцип виключить іриденту в нас і сусідів та може стати запорукою мирних стосунків. Однією з найнебезпечніших басилій Середньої і Східньої Європи доби між двома світовими війнами було 40 мільйонів меншин. "Найгостріша ворожнеча між державами виникає через те, що народи не є щільно від себе відгороджені, що державні кордони в багатьох випадках навіть там не покривають-

ся національними межами, де б етнічний принцип можна легко застосувати "(Hold-Ferneck: Lehrbuch des Volkerrechts, I. 56).

Закінчуючи ці фрагментарні думки про державу і націю та їх взаємопов"язання, далеко неповні, ставимо твердження: нація і держава через їхнє пов"язання у формі суверенної національної держави становлять найвищу духову і політичну спільноту, яка понад класи, окрім і прошарки й одиниці в своїй специфічній особовості з властивими їй ідейними і матеріальними даностями та потенціялом ерупціям історії народів. Українська державна ідея тільки на базі національної спільноти, просякнута її живими й творчими первинами, може знайти своє оформлення та здобува-ти собі на коні історії гідне місце.

Якщо мова про державу і її складовий, живий елемент, то питання ще не вичерпується розглядом нації. Нація в державі виступає, як один моноліт, і то, перш за все, назовні в противагу до інших подібних суб"ектів. В середині ж держави, в тому числі й усередині нації, виступають інші суспільні утвори, а на самперед, одиниця, особа або індивід. Уже саме свідоме оперування одним із цих термінів робить обізнаного слухача обережним, бо кожному з цих, в суті своїй синонімів, окрім доктрини надають властивий собі зміст. Будемо, наперекір таким доктринерським упередженням, користуватись ними довільно, вважаючи, що добрий або поганий зміст може бути вкладений у різні терміни. Проте, не рідко говоритимемо прямо про людину, надаючи їй зовсім конкретного змісту.

Вічна проблема одиниця - спільнота, їх взаємини, права і зобов"язання, гіерархія, постійно займає не лише голови теоретиків, але, чи не в більшій мірі, бо в практичному житті, на кожному кроці соціальних стосунків, саме увагу практичних політиків, а навіть звичайних смертних у своєму за-сігу дії як однієї із зацікавлених сторін.

Примат одиниці або держави, нації або, взагалі, спільноти, того, що є понад одиницями і в них же самих? Згори зазначаємо, що давати якусь радикальну відповідь не збираємося, не так тому, що така відповідь ставить заздалегідь штамп якоїсь доктрини, а скоріше тому, що вона зумовлює вже втертий шаблон розумування. Хочемо від того звільнитись і показати, що неважливо подати відповідь про той чи той примат, а важливіше, виходячи з їх варостей показати їхні взаємини.

В пляні Творця людина створена як свідомий, відповідальний і свободій суб"ект між створіннями, але в той же час немислимий у своїх окремих функціях сам у собі. Перша спільнота, зародок майбутньої родини, нації, держави, людства, за Святым Письмом постала в раї, коли одиниця сам-на-сам не могла здійснити свого призначення.

Людина - суспільна істота. Ше кажуть: "Вона обдарована appetitu societatis" (Schindler: Stellung d. Christen zum Staat, 196).

Вона не тільки сама прагне спільнотного життя, але цього вимагає ціла побудова духового й матеріального світу. Це, якщо можна так назвати, велике, при тому всемудре, фатум. І позаземна мета окремої людини (Папа Пій ХІІ називає: "персональна людина") сягається в спільноті і через спільноту, хоч людина спасається як власна особа, а не групою, масою.

А їже ціла скаля складного комплексу внутрішнього і зовнішнього життя людини - це ніщо інше, як багацтво без ліку соціальних стосунків і конфліктів. У цій безконечній варіації стосунків від самого початку стоять проти себе два поляси: одиниця і спільнота; стичність обопільних інтересів; з одного боку - свобода, з другого - обов'язок. Так натягнута сьогодні амплітуда між двома полясами, зміст якої виповнюють соціальні стосунки, передусім, на тлі функцій модерної держави.

Держава налої доби (не як колись, що вона порушувала тільки деякі сектори життя, як ото: політичний, мілітарний) охоплює всі ділянки суспільного, а своїми впливами входить на вітъ у персональне життя. Шобільше, окрім відміни тоталітарних держав вриваються в унутрішній світ людини в її сумління і віру. Великий і грізний Молох, держава, що в своїй генезі виник і в призначений для щастя людини, для усунення, за Гоббсом, стану "*homo homini lupus est*", сторож права, порядку і безпеки, стає іноді прокляттям одиниць, а тим і менших або більших прошарків суспільства.

В одній статті в журналі *Gloria Dei* ч.3, 1950, проф. Гавслайтнер пише: "В модерній державі так переведено вирівняння між особою і спільнотою, що держава доти підстригає і розчавлює особовість своїх громадян, аж поки з неї нічого не лишиться, хіба що податковий раб".

За прикладами, гадаємо, не треба шукати аж у класично тотальних державах. Цілком природно, виникає спротив, пасивний або організований, в обороні волі особовости проти зовнішньої організованої сили або сваволі. Боротьба ця не сьогоднішня! Вона в нашій ері виявилась у реакції проти абсолютистичних правлінь ХУП-ХУШ ст., але вже в своєму зародкові вона несла бацилі прокаженості, бо не тільки дійшла в практичному виявленні до заперечення того, що собою становить держава в основі для кожної одиниці-громадянина (фактор сприяючий і допоміжний), але своїми наслідками зумовила ще гірші форми тоталізму. Мова про лібералізм з його паролями: "дорогу відважним" "геть усякі обмеження!" на ділі ж вийшло, що "сміливці", стаючи поза всякими розумними обмеженнями, ставили цілі групи і прошарки громадян ще в гіршу залежність, насамперед, економічну. Отже, необмежена воля в політичному і господарчому розвиненому державного примусу може стати також прокляттям громадян. "Пересаджена свобода, чи це мова про народи, чи про одиницю, перетворюється на найгірше рабство", - ствердив уже Цицерон.

Як бачимо, в цьому постійному конфлікті між обидвома плюсами, з яких у своїй основі не є один негативом, а другий позитивом, тільки обидва є позитиви, ідеться про основну проблему, яка стала двигуном міжспільнотних стосунків: *свобода*, *воля*. Немає і не може бути абсолютної волі, саме тому, що вона має виявлятись не поза спільнотою, лише в ній. Релятивна воля, в організованому суспільстві обмежена правом, може здійснюватись тільки в умовах порядку.

"Ordo ac libertas" без суперечок, що на першому місці, бу і одне, і друге важливе, вони взаємно зумовлюються. Порядок тільки тоді є дійсним, коли побудований на праві, а свобода - на відповідальності, як окончному кореляті до неї.

Макс Губер пише: "Свобода є етичним добром. Вона може бути тільки тоді здобута, якщо існує передумова етичності, цебто свідомість відповідальності. Відповідальність - це обмеження самого себе з огляду на спільноту, і вона означає творчу працю для спільноти" (*Freiheit, Demokratie, Neutralität*, Н. Тр., 91).

Не лише свобода - моральна вартість. Порядок мусить бути теж моральною вартістю, опертою на праві і етиці. Інакше, порядок - це намордник для громадян, який не тільки обмежує свободу, але й загрожує елементарному праву - жити. Тільки правопорядок, забезпечений організованою спільнотою, цебто державою, вможливлює вияв дійсної свободи. Але право, поставлене на сторожі свободи громадянина, корелятивно зобов'язує респектувати також свободу своїх співгромадян, та й не лише голу свободу, а також етично виправданий інтерес та вищі цілі всіх громадян, отже спільноти. Провести виразні межі між свободою і обов'язком не є завданням саме ідеологічного трактування проблеми. Її проводить у конкретних випадках законодавець та одиниця у своїй сфері.

Межі свободи особовости лежать уже в її зумовленні, в тому, що вона може виявиться лише в добрі зорганізованій правовій спільноті, яка, в свою чергу, має теж власне буття, свободу й управління до її окремих членів.

Свобода має двоїсту натуру: свобода одиниці, яка виявляється в рамках спільноти, держави, та свобода тієї спільноти на зовні, її незалежність, які, мов два обличчя свободи, взаємно об'є зумовлюють. Держава, громадяни якої стали рабами влади і примусу в ім'я цієї держави, загрожена втратою зовнішньої свободи, та взагалі, існування. Де, замість порядку, сваволя, замість справедливого закону, терор, а, замість свободи, гніт, там не лише одиниця не має спокійної ночі, але й носії влади і насилиства не знають що їх зустріне завтра.

"Метою політичної свободи є незалежна спільнота вільних людей", - зустрічаємо в М.Губера таке ляпідарне визначення питання принципово (*Freiheit, Demokratie, Neutralität*, Н. Тр., 86).

Свідомо ухиляємось тут давати сподівану відповідь на те, чи саме демократія як соціально-політична система справді забезпечує свободу в цьому плані, бо дальший розділ саме трактуватиме проблему, а також порушить становище проміжних спільнот у державі.

Натомість, ставлячи тут питання про критерій принципової в теорії і кожночасної в конкретних випадках розв'язки, підкреслюємо тільки те, що в іншому місті побіжно згадано: лише на твердих підвалинах етичних принципів (не клясової, расової або індивідуальної етики, але християнської), в респектуванні природних правожної людини як самостійної і свідомої особовости та в глибокому зрозумінні спільніх вартостей, моральної мети національної спільноти вільних людей знаходить пекуча проблема "одиніця і держава" своє розв'язання в гармонійному вирівнянні. Наявність моральної відповіданості кожної одиниці за свої права і обов'язки, за користування персональною свободою, а ще у вищій мірі моральної відповіданості носіїв державної влади за зберігання особовости громадян та виконування мети держави в аспекті чогось вищого, абсолютноного, поза "державою в собі" та "абсолютною цінністю індивіда для себе" і в запорукою позитивної розв'язки багатьох соціальних, політичних, господарчих і, не в останню чергу, культурних питань державного будівництва.

В цій площині розглядаємо також проблему одиниці і спільноти в українській державницькій ідеології. Брак українського матеріялу в теоретичному трактуванні, зокрема історичної аналізи українських соціальних стосунків у цьому аспекті, не міняє суті, бо, з одного боку, ця проблема в поставленому пляні потребує універсальної відповіді, а з другого, деталізація привела б нас до цього ж висновку. Це мусило б бути темою окремої доповіді. (Намагатимемось це частково надолужити в черговому розділі).

Та все ж один промінчик на питання нашої актуальної політики або, краще, політичної концепції. В багатьох наших публікаціях і політичній акції ставиться засаду: "Свобода народам - свобода людям!" (Суперечку на тему, що на першому місці, яку намагалось викликати в свій час "На Чужині", вважаємо неречевою. Цілком оправдано на прапорах визвольної боротьби на першому місці вписано волю народу, як передумову для свободи людини, не як абстрактного індивіда, лише національної людини).

Нам ідеться тільки про твердження, що цей принцип мусить знайти повне і послідовне його здійснення, зокрема, у стосунку до другої частини в змісті соціальних та політичних інститутів, подібно, як сьогодні українська нація вкладає всю свою волю в реалізацію першого постулату шляхом боротьби з ворогами національної свободи.

Грунтовною проблемою цієї частини другого розділу була саме людина, як соціальна істота в державі, точніше, у країнська людина в українській державі. Кардинальне твердження: "Немає абстрактної людини поза нацією", - вимагає логічних висновків: кожен член нації тільки тоді є повновартісним членом, коли включиться безпосередньо або посередньо в орбіту державної ідеї нації (посередньо: тим-

часова еміграція!). Тільки в межах нації і держави людина може здійснювати свої права, обов'язки і користуватись волею "Громадянин світу" Девіс повернувся через рік до своєї батьківщини з наміром прохати про поновне включення його до американської державної ідеї).

Українська людина є носієм державної ідеї через свою особовість та причастість до національної спільноти. Від її особових моральних і політических вартостей залежить обличчя нації: ними виповнюється зміст державної ідеї. Не випадковий порив маси, одноразовий настрій якоїсь групи або кляси є вирішним для державної ідеї, лише глибока свідомість та вартості духа людини глибоко вкоріненої в органічний ґрунт нації в поколіннях, становить у своїй сукупності значення і вартість усередині держави та дають їй належне місце й визначають відповідну роль в колі інших націй.

III.

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПОРЯДОК. РОЛЯ ЗАКОНУ, СИЛИ І АВТОРИТЕТУ ВЛАДИ. СУВЕРЕНІСТЬ ДЕРЖАВИ В НОВИХ ЯМОВАХ. ОРГАНІЧНІСТЬ ФОРМ І ПОБУДОВИ ДЕРЖАВИ. ПРАВОВА ДЕРЖАВА В ЇЇ ПРАВИЛЬНОМУ РОЗУМІННІ. РОЛЯ ПРОВІДНОЇ ВЕРСТВИ. ПРОМІЖНІ СПІЛЬНОТЫ. ЗДОРОВА НАРОДОВЛАДА. ТРАДИЦІОНАЛІЗМ. ДЕРЖАВА В ІМЕНИ БОКОМУ. ВІРНІСТЬ НАЦІЇ СОВІ І СВОЇЙ ДЕРЖАВНІЙ ІДЕІ.

Розглядаючи третій основний елемент держави, цілковито не думаємо піддатись спокусі й говорити про форму, організацію, влади і структуру Української Держави в політично-програмному плані. Ставимо собі завданням вилонити з цієї площини окремі ідеї та їх насвітлити.

Державна влада - це не лише інституції, керівні органи за відповідним поділом влади, не лише живі люди як носії цієї влади. Все це формальний бік влади. Матеріальними елементами влади є закон, сила і авторитет. Влада без цих компонентів не може бути повноцінною, тривалою. Якщо в ній бракує якогось одного з них, його застуває зародок розкладу влади, як передумова занепаду держави. Критичні періоди державної історії України дають досить прикладів такого матеріального надшерблення влади. Якщо не у виключній, то в основній причині цього стану української державної влади слід досліджуватись причин занепаду нашої державності. Чи не брак твердого закону про організацію книжої влади, що довів до послаблення Київського Великокнязівства й захистання авторитету володаря, відкрили порівняльно легкий шлях орді на Україну?! Ненаявність авторитету гетьманської влади - недостатній силовий фактор Гетьманської України, який сприяв відвічним ворогам із заходу і півночі ділитись Українською Державою. В пе-ріод третьої державності загробила Україну саме концепція творення держави без сили, яка, передусім, виявляється в армії.

Світлі періоди нашої історії проречество доводять, що в них українській владі не бракувало цих первів, навпаки, вони були великою мірою й гармонійно розвинуті. Таке розуміння влади теж властиве державницькій свідомості здорових надр народу. Іого відзеркалюють ті ділянки суспільного життя, де за українським правопорядком, власною силою і своїми людьми з авторитетом і повагою тъ орилась українська суспільна організація як прототип держави: громада з українським звичаєвим правом. Де ми приймали "варягів" і "варязькі" концепції, основний елемент держави, влада, хворів.

Якщо брати ці елементи по черзі з кінця, то скажемо: авторитет влади не спирається на писаному законі, а ще менше на силі. Він випливає з свідомості громадян та узалежнений функцією самогоносія влади. Авторитет у державі здобувається. Законсервовані авторитети є виняток (наприклад, король Велико-Британії). В усікому разі, це далеке від української дійсності. Шо певна форма державного устрою, тобто законна основа, наприклад, монархія або республіка, ще не перерішують справи авторитету, це видно з багатьох доказів на прикладі чужих і наших державних форм.

В українській свідомості авторитет державної влади, насамперед під впливом неволі, захитаний, тоді як авторитет влади менше досяжних для чужого впливу клітин - родини, громади, церкви, збереженої властивій і непорушній формі. Саме цей рід авторитету мусить бути реставрований для власної державної влади. Свобода громадян, як це примітивно думається, ніколи не підважує авторитету. Далеко в більшій мірі руїнником його є сваволя і намордник "власть імущих".

Про роль силового фактору влади скажемо коротко: це друга сторона тієї ж медалі, що має по одній стороні авторитет. Авторитет - теж сила, але моральна. Властивою силою влади, а тим самим і держави є фізична сила: військо, міліція, органи безпеки й порядку. Виходячи з недосконалості натури людини треба вважати, що сила як забезпечення для закону всередині та суверенітету назовні (щебто закону міжнароднього права) доконечно потрібна. "Ніяка держава не може існувати без сили, в даному разі, мілітарної сили. Держава не виявляється в силі, але вона не може без неї втриматись" (Schindler: Stellung des Christen zum Staat, 149).

На маргінесі головної думки хочемо зазначити, що мілітарна організація нації у формі постійної армії, резервових частин та парамілітарних організацій молоді має значення не лише для воєнної мети. В ійсько, зорганізоване й виховуване в духу героїчних національних традицій, відограє в державі ще важливу роль у політичному вихованні молодих громадян і є фактором морального характеру, що втримує напоготові соціальну й політичну свідомість мас, а в багатьох народів є факт ором духовного обов'язення. Тому не дивно, що армія й військова традиція сильно культивуються і в державах, не-центральність яких освячена століттями.

Та основне призначення силових чинників у державі - це захист держави назовні. Правно-політичною мовою це називається гарантія суверенітету. І це, поза всікими нормами міжнародного права, найповніша і найнадійніша ії запорука. "Хто не диспонує силовими засобами, що гарантують право, той перестав бути сувереним". Це стосується і формально ще самостійних держав, які, проте, не можуть називатися суверенними, бо вони при першому найменшому тискові з-зовні піддаються.

Суверенітет Української Держави не може бути фікційним. Бути суверенним не означає тільки бути паном своєї хати щодо власних підданих, але також бути "*le maître de ses actions*" щодо сусідів та інших подібних собі суб'єктів міжнародних стосунків.

Що криється в понятті суверенність? (У державних науках це питання ще охрищено назвами: правова цілість, найвища влада, незалежність, найвища правова спільнота). Вже Боден визначив такі ознаки суверенітету "*orais marques de souveraineté*": право війни і мир, право законодавства, найвищого судінництва, організація найвищих урядів, право помилування, право оподаткування і грошівництва та зрештою, право на вірність і послух проти себе. Модерне державне і міжнародне право точніше визначило ці ознаки: "... останній і найвищий вияв кожної суверенності є повнота влади на самостійне провадження війни та конституційного законодавства" (Holzendorf: *Handbuch des Völkerrechts*, II.1887, 10).

У цьому сенсі Україна мусить бути сувереною. Обкрайна суверенність нашої держави на її геополітичному просторі була б рівноважною з залежністю від сусідів, навіть за фіктивної державності. Суверенність виключає Федералізм. Історія України залишила нащадкам сумну науку з таких спроб, бо там Україна була завжди третім, що був упослідженій (Лгайлонська держава, московсько-українська унія або васалітет). Тільки як суверена потуга може Україна встояти у суперництві з північним і західнім сусідами за посідання північної частини Чорноморського басейну. Це не виключає певної форми міждержавного пов'язання з деякими державними формациями, насамперед, на сході, з економічних і політичних мотивів (протимосковська коаліція). До уваги входить Білорусь, Литва, Кавказькі держави, Донщина. Для вулчого міждержавного пов'язання з останньою існує важливий вузол - українсько-козацька Кубань (це думки тільки на маргінесі!).

В зв'язку з цим досить тісно стоїть дискутоване в нас питання - Україна і європейський рух та ставлення України до майбутньої європейської унії. Ми б зовсім не хотіли порушувати цього окремого досить широкого питання, бо це потребувало б окремої доповіді й спеціальної дискусії. Проте, для заокруглення наших загальних розважань коротко стверджмо: покищо Європейська Унія носить характер позамосковської, а не протимосковської коаліції. Якщо з цієї оборонної коаліції зародиться рух за визволення й передбудову всієї Європи (а в цьому напрямі треба діяти), нащі симпатії і співдія для руху запевнені.

Коли ж мовиться про міждержавне поєднання європейських незалежних національних держав на господарчій і на певних площинах політичної співпраці, то Україна не може сама-сама залишитись поза такою формациєю. Проте, формулою для її поступок із деяких прав свого суверенітету може бути тільки правдива міждержавна засада: *do ut des!* це стосується і міждержавних формаций світового масштабу. Проте, як далеко ще до реалізації цих мрій графа Куденгове-Калергі про "Пан-Європу" характерна постава Шумахера в західньонімецькому союзному парламенті. Шумахер готовий із політично-спекулятивних мотивів і двічі відступити, щоби знову приступити. Глибокий знавець політичної дійсності Європи колишній голова міжнародного Червоного Хреста та Міжнародного Трибуналу в Гаазі Макс Губер твердить: "Наперекір усім системам світової економіки, наперекір усім удосконаленням персональної комунікації, наперекір постанво і поширенню в багатьох державах однієї, хиба назовні гомогенної культури, все ж держава ще й далі залишається найвищою формою соціальної інтеграції" (*Jahrbuch d. öffentl. Rechtes*, IV. 5. 85.).

Сувереном української держави вважається українську націю. Вона ж бо і є джерелом та примарним носієм влади, який удає ці свої компетенції окремим громадянам та зв'язує їх із окремими державними органами. Іншими словами, джерелом найвищого правового порядку є народ. Ця тенденція політичного формування держав у новітній добі може загальна. Отже, правова держава стала на сучасному етапі розвитку суспільних стосунків з іншим терором. Останні колоніальні свавільні опіки над народами Азії й Африки зникають, а узурпаторським творивам, що існують поза правом (в об'єктивному розумінні), як ось СССР, дні почислені. Право на існування і громадянство в світовій сім'ї народів має лише правова держава незалежно від того, який її устрій або форма влади.

Правова держава є здобуток боротьби проти абсолютизму. Її правопорядок спирається на узгідненій спільній волі. Вияв спільної волі народу як суверена відбувається через апробовані ним органи, що виконують різні функції влади: народне віче (сьогодні неактуальне). Замість того голосування й вибори), парламент, голова держави, виконавчі органи, суди. Існування й діяльність держави на підставі конституції (без різниці, писаної або звичаєвої, як наприклад, англійська) та в дусі модерної теорії держави характеризує поділ влади, що вважається науковою за основну ознаку правової держави. До такого ступеня розвитку держава дійшла не в наслідок якогось доктринерства, лише з соціологічних даних життя народу. Монтескіє в своєму капітальному творі *L'esprit des lois* не створив формулі правової держави, тільки теоретично розробив елементи, які вже віддавна існували, наприклад, в античній грецькій державі та віддав належне дослідженю сучасних процесів суспільної дійсності.

Сенс правової організації держави вдало формулює Kvelreuter, відзначаючи не лише організаторські, але й чисто духові моменти, що стоять в основі правової держави. "Національна правова держава - це, за своєю ідеєю, така держава, в якій момент влади й порядку доходять до узгодження, через те що в ній в однаковій мірі задоволено вимоги справедливости та життєвих потреб народу"

Ідея правової держави не перерішує устроєвих моментів держави, вона тільки ставить як основні принципи збереження й дійсність засад права, устійніх через спільні узгодження волі народу та принцип поділу влади за її функціями, що є найтривалішою запорукою проти надухиття влади ії виконавцями.

Проте, не сміємо розуміти правову державу виключно в дусі класичного лібералізму. Така держава, прикриваючись ідеями захисту абсолютної свободи, може довести до ліберальної диктатури процесійних політиків та економічно міцних одиниць або цілої верстви. Держава права мусить у собі об'єднувати й поняття мету добродійної та культурної творчої держави з високими етичними цілями. Але й примусова добродійна та культурнотворча держава не є ідеалом, бо вона також переходить у тоталізм і диктатуру.

Устроєві форми та внутрішня структура держави так само не виростають із доктрини, а де це стається, така держава не має свого "я" і носить у своєму нутрі причини не-постійності і хиткості державного організму, бо це природа і невластива для неї одежда. Хоч у засаді історія знає зміну устроєвих форм, революційну й органічну, проте, тенденцією соціального розвитку є контигуїтет, тобто повільний і еволюційний перехід. Ця засада рівно ж в засадою правильної державної політики. За приклад можуть привести в цьому розумінні не такі держави, як Франція, але, як Англія, Швейцарія тощо. На цю тему читаємо в I. C. Brunt-schli (Staatswörterbuch IX, 629) "мистецтво провідного державного мужа полягає в тому, щоби зберегти сущу державну форму в її здоровій основі й відповідно до того затримати її від можливого переступлення її власного принципу; що легко доводить до послаблення або до зловживання влади й у дальшу чергу спричиняє виникнення іншого елементу".

Українська державна ідея знайшла своє оформлення в двох періодах державної історії народу в певній формі монархії. Це не був тільки вияв загального духу часу, але й безумовно, вияв правої свідомості, духової культури та, взагалі, світогляду народу на даному етапі його буття. Від останніх форм цієїrudimentарної державності нас ділить дві

сотні літ, на протязі яких під впливом довколишнього державно-політичного розвитку цей внутрішній зміст, що визначає державну форму, зазнав деяких змін не так у своїх стрижневих константах, як у емоціональних первіях, які звичайно є найподатливіші на впливи і зміну. Наслідком тієї подвійності, а також і через консталіацію, незалежну від волі українського народу, в третій, короткотривалий період державності зустрілись між собою дві її форми: *республіканська і монархічна*. Ці дві концепції і сьогодні є актуальні та будуть такими в майбутньому при формуванні держави. Третю концепцію - охлократію, або Форму влади активної меншості над більшістю, з якою близько пов'язана так звана провідницька система, популярно називана диктатурою, не згадуємо, бо вона чужа українській духовості й правосвідомості та тим самим не вмішається в українській державницькій ідеології, хоч не виключено, що тимчасово вона може заіснувати. Ця система за довготривалого існування була б гробокопателем важко здобутої держави.

Щождо остаточної форми української держави нам хочеться висловити припущення про можливість мішаної державної форми, в якій мали б об'єднатись *здорові елементи монархії, демократії та позитивні державницькі первині нової провідної верстви*, яка формується й оформиться в українській спільноті на місці давньої аристократії як національно-державний актив у процесі визволення нації та державного будівництва на всіх відтинках. Застерігаємо перед неправильним розумінням, буцім би йшлося про зовнішні форми і терміни. Навпаки, йдеться про суть, яка в тих позитивах окремих форм державної влади вміщується. Ще заздалегідь охришувати новою або якоюсь старою назвою оцей синхронізм української державної форми, як іше, взагалі, заздалегідь "планувати". Цю проблему розв'яже життя в свій час, природно, не само, але в активній співдії українського народу. Проте, слід мати на оці таку проблему.

Тільки побіжно в зв'язку з цим (бо це знов таки окрема тема) про порушувану проблему *проводної верстви*. В добрій і справжній демократії також повинна бути провідна верства, як її (демократії) опора. В українській сучасній дійсності час уже відспівав свою пісню щодо провідництва "родових" і "землевласних". Представниками провідної верстви є й будуть вихідці з різних прошарків, які, не творячи спеціяльної кляси, в своєму оточенні й на своєму місці здійснюють у силу своїх вищих особистих вартостей більше й продуктивніше службу для спільноти. Фактичне життя на різних позиціях вимагатиме від них та даватиме їм більше. Люди з провідницькими рисами - це не тільки політики, "партиї", військовики, але в різних ділянках праці, з різним індивідуальним стажем. Рішальним критерієм цієї "нереестрованої" верстви є індивідуальні вартості державника й служба для спільноти. Таким членом провідної вер-

стви є священник, військовик, науковець, керівник заводу, організатор робітничої профспілки, торговець і селянин. Зокрема, в селянському прошаркові є багато людей із індивідуальними вартостями, які ставлять їх до лав провідної верстви. Авторитет і право члена провідної верстви залежить від його моральних вартостей і від ціни його діл для спільноти. Від наявності такого здорового ядра нації, а не від найкращих писаних і мертвих законів і конституцій залежатиме сила і розвиток держави та добро її громадян.

Ця провідна верства далеко не подібна до попередньої родової верстви або модерної охлократичної кліки й партійної еліти. Вона рекрутується поза партійними або спеціально окресленими суспільними прошарками з усіх вартісніших громадян державотворчого характеру й чину. Провідна верства нації в цьому розумінні не держить виключно державну владу в вужчому розумінні слова, цебто державний апарат від найвищих керівних органів до найнижчих. Безумовно, частина з них нормальним порядком покликування органів влади народовладною державою стоїть при вужчому стерні державного корабля. Зате, основна частина цих людей перебуває в інституціях і керівництві спільнот "недержавного" характеру, тобто певною формою незалежних соціальних структуральних одиницях держави і нації.

Тут доходимо до однієї, надзвичайно важливої проблеми, яку часто в нас втрачається з очей. На поверховий погляд, у тоталітарній або індивідуалістичній соціальних системах існує тільки два полюси в постійному напруженні: одиниця і держава. Одна бореться за своє визволення з карбів державної, неподільної влади. Друга - за тотальне опанування одиниці. Від того, кому дается примат, і виникають екстремні системи, записані в історії народів і людства на сумніх сторінках. Тимчасом, правильна розв'язка цієї складної суспільної проблематики лежить не в запереченні або відстіненні одного або другого, а в гармонійному вирівнянні. Цей процес соціального узгіднення не може бути формований подоктринерському. Про його невдачу свідчать усі ті реформізми, інтервенціонізми, етатизми тощо. В органічних тенденціях соціальних процесів, у традиційній побудові суспільства, не спотворений доктринерством і модерними експериментами, належить шукати зразку для здорової суспільної структури.

Нація й держава складається з цілого ряду проміжних спільнот, починаючи від найважливішої природної спільноти - родини, як бази для здорової будови й функції цілого суспільства, до створених на добровільній основі господарчих спілок, рибальських валок тощо, цебто, в сучасному розумінні, професійних спілок.

Між одиницею й державою, яка може бути в наші дні уявлена, як силова держава (Machtstaat) та громадянином існує ціла скаля малих спільнот, до яких людина входить. Ті малі спільноти, як напр., родина, село, підприємство, церковна громада, є тими площинами, де людина входить у спільноту не як колісце великого механізму, з його грізною соціальною апаратурою, який служать тільки два засоби: параграф і примус, але як повноцінна особа з власною волею, ініціативою та відповідальністю.

Громадянин у більшості випадків не потребує безпосереднього стику з державою, тобто з "великим суспільством", що йому звичайно виходить на шкоду в розвиненій бюрократії та поліційній системі. Він може далеко ефектовніше здійснювати свої права й обов'язки проти держави через ці малі проміжні суспільства, в яких людина контактується з людиною. "В малих спільнотах зберігається людину від умасовлення та плеється внутрішньо-особовий етичний розвиток одиниці" (Гаусляйтнер : Persönlichkeit und Gesellschaft, Gloria Dei, 3/IV. 1950, 161)

Держава повинна забезпечити широке самоурядування цим спільнотам, повинна сприяти їхньому розвиткові, бо це, властиво, клітини, що органічно куди краще, ніж централізований апарат, виконують більшу частину соціальних функцій. Сучасна держава мусить скоротити свою складну і позбавлену життя апаратуру, пазурі якої сягають аж у душу окремої людини. За державою повинні зберегтися властиві їй функції захисту суверенітету назовні, піклування про самозбереження та координацію функцій, спрямованих на охорону здоров'я, зростання добробуту своїх громадян і ділого. Такі думки випливають з соціальної науки церкви (Quadragesimo Anno, 801).

). В цьому пляні хай із багатьох буде згадане тільки одну важливу ділянку модерних соціальних стосунків - справжню ролю синдикальних організацій, побудованих на таких засадах, а не як засіб партійної політики, та ще й до того чужої. Ця роль зведеться до того, що організоване робітництво змагатиме не до поглиблення класових протилежностей, а навпаки, через вільне узгіднення на моральних основах із працедавцем, через його участ (нефіктивну) у власності на підприємство або через право на співвирішення про процес продукції до відпропетарізації сього жінської сірої людини. Тільки в цьому дусі можуть бути усунені соціально-політичні системи, що ідеально збанкрутівали: державний соціалізм, державний капіталізм, державний бюрократизм - бо не виправдали тих обіцянок перед суспільством, які проголосувано їх теоретиками. До таких негативних форм треба віднести її адміністративний централізм, який може бути пов'язаний тільки з бюрократизмом. Великою мірою досягається вирівняння також через забезпечення самоурядування територіальних

складових частин, безумовно не штучно покраїнських, але за їх географічними, господарчими, а навіть і психічно-культурними ознаками.

Ми не маємо тут місця і часу робити поглиблення цих питань і актуалізувати на українському ґрунті, проте, всі моменти нашої державницької ідеології кидають саме таку проекцію на суспільну структуру української держави.

В цьому аспекті ми хочемо сказати ще кілька слів про демократію, або народовладду (український термін не має ще того баласту, яким обтяжено цей термін в політичній практиці інших країн).

Отже, народовладду розуміємо не як володіння однолікого, неозначеного народу, лише народу в його повноважті-сніх одиницях. Демократія - це не тільки партії, вибори й голосування, але перші принципи цілого суспільного життя поза покликанням органів і законодавством. У народовладній системі людина зберігає свою особовість і активно як суб'єкт бере участь особистою долею у формуванні спільної волі. "Правильна функція творення спільної волі так само далеко стоїть від незадовільних і примітивних "аклямацій", як також від розгрібній плуралістичної партійної системи, в якій, саме в рішальніх питаннях, більшість досягається тільки через безпринципно змахіновані компроміси. Диференціація в одності - це ознака вищих організмів" (Schindler: Rechtsstaat, 168).

На питання, чи демократія властива українській духовості, бо тільки тоді може бути мова про її включення в нашу державницьку ідеологію, можна відповісти позитивно саме на підставі історичного огляду нашого державно-політичного життя, як також на підставі спостережень суспільних взаємин, структури тієї площини життя, що не відчула у великій мірі шкідливого впливу чужих систем (громадська самоуправа). Примат волі загалу нарід висловив у такому ляпідарному оформленні: "громада - великий чоловік!" (квалітативно!). Це передішло глибоко в правосвідомість, насамперед, українського села.

Ствердження про демократичний характер нашої правосвідомості одноразово знецінює тезу про те, що демократія спирається на релятивістичний світогляд. Навпаки, "жодна інша форма не вимагає такої непорушної певності принципів, як саме демократія" (Schindler).

Передумовою справжньої і справедливої демократії є тверда гієрархія вартостей, саме тому, що вона забезпечує рівність людей.

Якщо сьогодні йде критика демократичної системи в цілому, а тим самим і підвальному державному устрою на заса-

дах народовлади, то тут робиться помилку, бо змішується вартості з людьми. В руках злих людей і найдеальниша система може бути спотвореною.

Принципи української народовлади ми не можемо скопити у всій повноті з сучасності нації, тим більше, що сучасний стан не являє собою органічного продовження генеральних ліній нашої історії. Йому бракує димензії в глибину, що не є украйнська традиція, яка в нас у політичному розумінні була перервана. Державна ідея в цілому, в усіх своїх елементах, мусить нав'язувати до такої - попередніх поколінь. Константи цієї ідеології, що залишається дійсними понад час і що, властиво, є рушіями державного становлення і тривання, в'язуть наше покоління з попередніми й майбутніми. З духу традиціоналізму державної ідеї випливає не тільки вимога її виявлення в традиційних формах і змісті (наприклад, збереження англійської конституції), але також і свідомість, що сучасне покоління нації не є власником державної ідеї, лише її державцем, за що несе відповідальність перед цілою нацією у віках. Через те держава підноситься до понадчасової величини, її сенс не виникає через політично-раціоналістичний розмисел про доцільність, але вона існує апріорі такої політики. Бо її сенс лежить уже в самій природі соціального буття. Така вартість держави є державної ідеї, натхнена зглибленим змагань, страждань і перемог цілих поколінь, робить державу чимось властивим, особовим у пляні Творця, в якому не змішуються соціальні механізми, тобто держави за матеріалістичною теорією.

Основними ознаками традиціоналістичної державницької ідеї є конституїтет і стабільність. Вони скріплюють державну політику та спиняють наглі зміни, деструктивне поривання з попереднім і фатальне "починання від себе".

Ми, українці, ще не дали належної оцінки її місця в нашій ідеології традиціоналізму. Під впливом модних "поступових" думок ми традицію відкидали як політичний "консерватизм", або заперечували як реакцію, або, з другої сторони, віднеслись до неї тільки чутевими моментами і зробили з неї певну романтику. Власне, для зrozуміння руху традиції, для скоплення змісту минувщини так дуже треба, крім чутевого наставлення, насамперед, холодного розуму. І коли ми без ресентиментів і з чистою думкою зможемо взглянути в цю скарбницю, то витягнемо з неї не бунчуки й шаровари, але ідею авторитету влади, лицарської оборони "землі Руської", ідею правовости, глибокі християнські заходи в державному житті і багато іншого.

Поворот до традиціоналізму звичайно настосе, коли якесь спільнота пережила або переживає певну кризу, потрясен-